

Xuraman KƏRİMOVA
AMEA Folklor İnstitutunun
“Dədə Qorqud” şöbəsinin böyük elmi işçisi
e-mail: kerimova.xuraman@rambler.ru

FOLKLOR MƏTNLƏRİNİN TƏRTİB VƏ SİSTEMLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ ŞƏRTİ İŞARƏLƏRDƏN İSTİFADƏ

Khuraman Karimova

USE OF CONVENTIONAL SIGNS IN THE COMPILATION AND SYSTEMATIZATION OF FOLKLORE TEXTS

Summary

This article is about a number of rules applied during the compilation and systematization of folklore texts. Since folklore books are a reference source for various fields of science (history, ethnography, linguistics, psychology, folklore studies, music, medicine, etc.) a speaker's style is preserved, collecting and compiling work is presented professionally with scientific principles. The absolute maintenance of dialect and slang features, writing vulgar terms in the text with certain limitations, giving the notes and comments as they arise and creating the vocabulary of the words whose meanings are not clear, etc. are the main characteristics of folklore publications. At this point, the coding, the use of various technical signs and the application of a number of specific rules related to folklore publications are auxiliary tools serving to the main goal. Eliminating shortcomings and misconceptions in the text by using conventional (scientific) signs in the preparation of academic publications and explaining unclear points can make reading considerably easier. In this research, conventional signs which are essential to be used when preparing texts for the publication are suggested and their future application moments are shown.

Key words: academic publication, compilation, systematization, folklore text, code, technical sign

Хураман Керимова

ПРИМЕНЕНИЕ УСЛОВНЫХ ЗНАКОВ ДЛЯ СОСТАВЛЕНИЯ И СИСТЕМАТИЗАЦИИ ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТОВ

Резюме

В статье говорится о применении нескольких правил во время составления и систематизации фольклорных текстов. Так как фольклорные книги являются справочным источником для различных областей науки (история, этнография, лингвистика, психология, фольклористика, музыка, медицина), в книгах речь сказителя, собирателя и работа составителя представляется на профессиональном уровне т.е., с научными принципами. Одним из главных особенностей фольклорных изданий является соблюдение в обязательном порядке признаков диалекта и говора, запись вульгарной лексики с некоторыми ограничениями, выдача по мере необходимости заметок и комментариев, подготовка словаря для слов неясных по значению и т.д. В этом положении кодирование, использование различных технических знаков и применение особых правил касательно фольклорных изданий являются вспомогательными средствами основной цели. В подготовке академических изданий, используя условные (научные) знаки такие как: устранение ошибок и недостатков в тексте; объяснение неясных моментов и тем самым на много облегчить работу читателя. В этом исследовании при подготовке текстов к изданию предлагаются необходимые к использованию условные знаки и показываются моменты их применения.

Ключевые слова: академическое издание, составление, систематизация, фольклорный текст, код, технический знак

Açar sözlər: akademik nəşr, tərtib, sistemləşdirmə, folklor sistemi, kod, texniki işarə

Məsələnin qoyuluşu: İndiyədək nəşr olunmuş folklor kitablarında mətnlərin tərtib və sistemləşdirilməsi müxtəlif formalarda aparılmış, bu işdə vahid prinsip gözlənilməmişdir. Lakin həmin kitablarda bu pərakəndəliyin aradan qaldırılması, elmi şəkildə həlli üçün örnək ola biləcək xeyli məqamlar mövcuddur. Müasir folklorşünaslıqda yeni ideyalarla yanaşı, əvvəlki nəşrlərdə tətbiq edilmiş nümunəvi üsullardan istifadə etməklə də folklor mətnlərinin tərtib və sistemləşdirilməsi üçün ümumi qaydalar yaratmaq olar.

İşin məqsədi: Folklor kitablarından istifadə zamanı oxucu işini asanlaşdırmaq, onda mətn haqqında tam və əhatəli təsəvvür yaratmaq üçün bütün mümkün yardımçı vasitələrdən istifadə qaydalarını müəyyənləşdirmək bu araşdırmanın əsas məqsədidir.

Hər bir kitab oxucusu üçün hazırlanır. Oxucu xalq ədəbiyyatı nümunələrinə müxtəlif məqsədlərlə – asudə vaxtını keçirmək, bədii zövqünü təmin etmək, elmi araşdırma mənbəyi kimi istifadə etmək, xalq həyatını, məişətini, tarixini, etnoqrafiyasını, adət-ənənəsini öyrənmək və s. üçün müraciət edə bilər. Elmi prinsiplərlə hazırlanan akademik nəşrlər əsasən elm adamları, mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulur. Folklor mətnlərinin akademik nəşrin tələbinə uyğun şəkildə hazırlanması üçün xüsusi tərtib və sistemləşdirmə üsullarından istifadə etmək lazım gəlir. Həmin folklor kitabları müxtəlif elm (tarix, etnoqrafiya, dilçilik, psixologiya, folklorşünaslıq, musiqi, tibb və s.) sahələrinin istinad mənbəyi olduğu üçün kitablarda söyləyici nitqi, toplayıcı və tərtibçi işi professional səviyyədə, elmi prinsiplərlə təqdim edilir. Bu nəşrlərin əsas xüsusiyyəti dialekt və şivə xüsusiyyətlərinin mütləq şəkildə gözlənilməsi, mətnə vulqar leksikanın müəyyən məhdudiyətlərlə yazılması, məqamı gəldikcə qeyd və şərhlərin verilməsi, mənası aydın olmayan sözlərin lüğətinin hazırlanması və s.-dir. Həmin mətnlərin tərtib və sistemləşdirilməsində müxtəlif kod və texniki işarələrdən istifadə, folklor nəşrlərinə aid bir sıra özəl qaydaların tətbiqi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Son illərin folklor nəşrlərində janrlar üzrə verilən nümunələrin mənbəyini göstərmək məqsədilə xüsusi kodlardan istifadə olunur. Oxucu bu kodlar vasitəsilə söyləyici, toplayıcı, tərcüməçi (azsaylı xalqların nümayəndələrinin dilindən toplanan nümunələr tərcüməsi ilə birlikdə verilir), mətnin götürüldüyü mənbə (əlyazma və cüng, əvvəlki nəşrlər) və s. haqqında dəqiq məlumat əldə edə bilər.

Araşdırdığımız toplular içərisində “Azərbaycan folkloru antologiyası” seriyasından XIII kitabda (Şəki-Zaqatala folkloru) mətnlərin kodlaşdırılmasında digər nəşrlərdən fərqli yanaşma diqqət çəkir. Burada janrlar üzrə verilən nümunələrin mənbəyini göstərmək üçün xüsusi kodlardan istifadə edilmişdir. Tərtibçi M.Abdullayeva həmin kodları izah edərək yazır: “Hər bir nümunənin sonunda mötərizə içərisində onun mənbəyini göstərən kod işarələri verilir. Mötərizə içərisində verilən kodda böyük “S” hərfi “söyləyici” sözünün ilk hərfidir, ondan sonrakı rəqəm həmin söyləyicinin ümumi söyləyicilər siyahısında neçənci olduğunu göstərir, böyük “T” hərfi “toplayıcı” sözünün ilk hərfidir, ondan sonrakı

rəqəm həmin toplayıcının ümumi toplayıcılar siyahısında neçənci olduğunu göstərir, böyük “Ə” hərfi “ədəbiyyat” sözünün ilk hərfidir, ondan sonrakı rəqəm həmin ədəbiyyatın ümumi ədəbiyyat siyahısında neçənci olduğunu göstərir, kiçik “s” hərfi “səhifə” sözünün ilk hərfidir, ondan sonrakı rəqəm həmin ədəbiyyatın səhifəsini göstərir” (3, 8-9). Bu qaydalarla kodlaşdırılmış mətnə nəzər salaq:

İki dost olur. Birisi dabax (yəni gön aşılamağnan), ho birisi isə dəlləhlihnən məşğul olur. Bi günüsü dəllək dabağın yanna gəlif görür ki, suyun içində əlləşir. Honnan soruşur:

9-u üçə vura bilməmişən?

Dabax cavaf verir: 9-u üçə vurmağına vurmaşam, 32-yə çatmamışam (S.145; T.30) (3, 161).

Mətnin sonunda verilən rəqəmlərə (S.145; T.30) əsasən söyləyici və toplayıcı haqqında məlumat almaq olur:

145. Naz Məmmədova, Oğuz rayonunun Muxas kənd sakini, 1920-ci il təvəllüdü (3, 530).

30. Mətanət Yaqub qızı Abdullayeva, AMEA Folklor İnstitutunun böyük elmi işçisi, filologiya elmləri namizədi (3, 530).

Bu tərzdə kodlaşdırma hər bir söyləyici, toplayıcı və folklor mətninin götürüldüyü mənbə haqqında daha aydın və dəqiq məlumat verir. Akademik nəşrlərdə bu cür kodlaşdırma mühüm elmi əhəmiyyətə malikdir. Bir söyləyiciyə məxsus bir neçə mətni araşdırmaqla söyləyicinin fərdi nitq xüsyyətlərini, üslubunu, mətndə hansı nöqsanların ona məxsus olmasını və s. müəyyənləşdirmək daha asan olur. Bu üsul həm də toplayıcı tərəfindən yaranan problemləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bunun üçün toplama materiallarının tam və dəqiq şəkildə pasportlaşdırılması çox vacibdir.

90-a yaxın mənbədən istifadə edilmiş “Atalar sözü” kitabının akademik nəşrində bu iş çox uğurla aparılmışdır (1). Həmin kodlar vasitəsilə asanlıqla mətnin hansı mənbədən götürüldüyünü müəyyənləşdirmək olur.

“Qarabağ: folklor da bir tarixdir” çoxcildliyinin əksər nəşrlərində mətnlər ərəb rəqəmləri ilə işarələnmişdir. Hər cildin sonunda söyləyici və toplayıcılar haqqında məlumatlar verilmiş və həmin söyləyicinin hansı başlıqlar və hansı nömrə altında olan mətnləri söylədiyi göstərilmişdir. Eyni zamanda toplayıcının da hansı nömrəli mətnləri topladığı haqqında oxucu bu rəqəmlər vasitəsilə məlumat ala bilər. Xeyli sayda toplayıcı və söyləyici materialları yer alan topluslar üzərində bu vasitə ilə həm söyləyici üslubu, həm də toplayıcının mətnə yanaşma prinsipləri haqqında daha mükəmməl araşdırmalar aparmaq mümkündür.

Nağılların süjet göstəricilərinin verilməsi də sistemləşdirmə işinin bir hissəsidir. Sovet dövrünə aid nəşrlərdə nadir hallarda, müstəqillik dövründə isə əsasən son illərə aid folklor kitablarında bunu daha sıx-sıx görmək olur. Azərbaycan nağıllarının sistemləşdirilməsinin əhəmiyyəti haqqında danışarkən İ.Rüstəmzadə bu işin mövcud materiallar arasındakı pərakəndəliyi aradan qaldırmaqla həm vaxt itkisinin qarşısını aldığını, həm də tədqiqatçıların axtardıqları süjetin kataloqdakı nömrəsini tapmaqla onun hansı mənbələrdə çap olunması, nə kimi

variantlarının olması, hansı süjetlərlə kontaminasiyaya girməsi və hansı bölgələrdən qeydə alınması haqqında məlumat əldə etmiş olduqlarını qeyd edir. Tədqiqatçı həmçinin göstərir ki, sistemləşdirmə olmadan epik janrların süjet tərkibini üzə çıxartmaq, süjet və motivlərin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmək, nağıl reperuarının formalaşmasında yad təsirləri aşkar etmək mümkün deyil (7, 6).

“Qarabağ: folklor da bir tarixdir” kitabının birinci cildindən “Qolunda qırx kəlin gücü olan kişi” (6, 179) nağılının süjet göstəricisinin verilməsi üsulluna nəzər salaq:

“Qolunda qırx kəlin gücü olan kişi”. 0 (Allah qəhrəmanın istəyi ilə onun qolundakı gücü alır; sonradan gücünü özünə qaytaran qəhrəman yoldaşına sevdiyi qıza qovuşmaqda köməklik edir) + AT 365 (Eyni qəbirdə dəfn olunmuş gənclər)” (6, 436).

Akademik nəşrlərin hazırlanması zamanı texniki işarələr əsas məqsədə xidmət edən yardımçı vasitələr, qısa yollardır. Bu barədə danışarkən D.S.Lixaçov qeyd edir: “Çalışmaq lazımdır ki, müxtəlif şərti işarələr həmişə və bütün nəşrlərdə eyni mənada işlədilsin. Bu, nəşrlərdən istifadəni əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırar” (10, 117). İndiyədək bir sıra folklor nəşrlərində, tək-tək və pərakəndə halda da olsa, bu cür elementlərdən istifadə edilmişdir. Həmin işarələri bir yerə cəmləməklə bütün elmi nəşrlər üçün vahid qayda yaratmaq olar. Məsələn, tərtib zamanı A.Məmmədova “Bayatılar” kitabında plus (+), minus (–) işarələrindən (5), M.Yaqubqızı mətnin söylənmə və toplanma mənbələrini göstərmək üçün xüsusi kod-ışarələrdən (3), L.Süleymanova şivə tələffüzünü tam incəliyi ilə göstərmək üçün yeri gəldikcə *sağır nun* (η) (9) və s. işarələrdən istifadə etmişdir.

Göstərilən bayatıda heca sayını tənzimləmək üçün sözdə çatmayan səs, heca və ya söz xüsusi formada mətnə əlavə edilmişdir:

(+Mən) *Aşiqəm, qəmər qaç,*
Gün(+əş) gəlir, qəmər qaç.
Yüz yer(+im)dən yaram var,
Üstünə qan damar qaç (5, 123).

Tərtibçi misrada çatmayan hecaları öz yozumu hesabına müəyyən etmiş, elmi və məntiqi təhlil nəticəsində bu redaktəni məqbul saymışdır. Bununla da misralarda ölçü və bölgü yerinə düşmüşdür. Bu qaydadan istifadə mətnə mövcud olan naqisliyi aradan qaldırırsa da, mətnin ilkin forması oxucunun gözləri qarşısında qalmaqdadır.

Bir sıra bölgələrdə [n] səsi [η] (*sağır nun*) kimi tələffüz edilir. Bu tələffüz əlamətinin folklor mətnində əks olunması nəşrin elmi səviyyəsinin göstəricisidir. Aşağıda verilmiş nümunədə bu tələffüz əlaməti ilə yanaşı, həmçinin səs düşümü nəticəsində yaranan uzanma da doğru şəkildə öz əksini tapmışdır:

Derin suya niyə girirsən ki, Xıdır Nevi çararsən (9, 321).

Variantları göstərmək üçün bərabərlik (=) işarəsindən istifadə edilməsi də məqsədmüvafiqdir. Təkcə bu işarəni yazmaqla mətnlə bağlı əlavə izahlara olan tələbi ödəmək olar. Nümunəyə diqqət edək:

Əzizim, bu da (= buda) məni,

*Xançəl al (= xançəl götü), buda məni.
Gör nə günə qalmışəm,
Tanımır (= bəyəmir) heç bu da məni.
= Əzizim, bu da məni,
Saymədi bu da məni.
Gör nə günə qalmışam,
Bəyənmir bu da mən (9, 282).*

“S.Mümtazın şəxsi arxivindən folklor mətnləri”ndə belə bir məqam var: yas bayatısının sonuncu misrasında sözün baş hərfi verilmiş, sonra çoxlu nöqtələr qoyularaq növbəti söz yazılmışdır:

*Bostan əkili qaldı,
Toxumu səpili qaldı.
Qoyub hara gedirsən
Y..... tökülü qaldı (8, 53).*

Belə yazılış forması ilk baxışda oxucunu nöqtələrin yerində vuqar söz olması anlamına gətirir. Bu formanı həm də əvvəlki mənbədən üzü köçürülərkən oxunması mümkün olmayan söz kimi də başa düşmək olar və s. Yas mərasimlərində bu gün də fəal şəkildə söylənilən bu ağıda *yetim* sözünün buraxıldığı çoxlarına məlumdur. Lakin tərtibçinin hansı məqsədlə baş hərfini verməklə sözün qalan hissəsini nöqtələrlə işarələməsi başa düşülmür.

Dilimizdə az hallarda işlənən *kişimək* feili (kişləmək – “kiş” deyərək toyuqları, quşları qovmaq (2, 715) sözündəndir – X.K.) mövcuddur. Həmin söz aşağıda verdiyimiz nümunədə vurğusuna görə iki cür tələffüz oluna bilər. Belə məqamda mətndə ifadə olunan mənanı oxucuya çatdırmaq üçün vurğulu hecanın yazıda fərqləndirilməsinə ehtiyac duyulur.

*Bülbül kişidi` gəldi,
Dərdə tuş idi, gəldi.
Bülbül yaz havasına
Hələ qış idi gəldi (4, 124).*

Kişidi sözünün iki tələffüz formasından biri ümumişləkdir və bu cür tələffüz olunur: *kişi`di*. Ümumişlək olmayan digər variantı isə *kişidi`* kimi səslənir. Məhəbbət mövzusunda olan bu bayatıda aşiqin fədakarlığından söhbət gedir. *Kişimək* feilinin mənasını bilməyən oxucu mətndə *kişidi* sözünü aşiqin – bülbülün *kişi cinsindən olması* kimi başa düşəcək. Lakin *kişimək* burada bülbülün tərəddüd etmədən, fədakarlığına uçub sevgilisinin görüşünə gəlməsi fikrini ifadə edir. Çoxlarına məlum olmayan bu sözün mətndə tələb olunan mənasını oxucuya vurğulu hecanı işarələməklə çatdırmaq olar.

Ehtiyac olduğu halda hər situasiyanı əks etdirən şərti işarələrdən istifadə edilməsi oxucu üçün çaşqınlıq yaranmasının qarşısını ala bilər. Əgər bütün nəşrlərdə təklif olunan şərti işarələr eyni məqamda, həm də eyni mənada işlədilsə, onda tərtib etmədə vahidlik prinsipi də gözlənilmiş olar. Həmin işarələri təxminən belə qruplaşdırmaq olar:

- sözlərdə [k] səsinin kar qarşılığı olan səsi, elmi ədəbiyyatda olduğu kimi, üzərində işarə ilə qeyd etmək: [x̣];
- sağır nun [ŋ] ilə tələffüz olunan sözlərdə həmin səsi xüsusi işarə ilə göstərmək;
- bəzi uzun saiti (ədəbi dildən fərqli məqamlarda) iki hərflə işarə etmək;
- vurğusuna görə müxtəlif cür səslənən sözlərin düzgün tələffüzünü göstərmək üçün yazıda vurğu işarəsindən istifadə etmək;
- bərabər (=) işarəsindən mətnin variantını göstərmək üçün istifadə etmək;
- mətndən artıq hərfi, hecanı və sözü minus (–) işarəsi ilə göstərmək;
- mətndə çatmayan hərflər, heca və sözü plus (+) işarəsi ilə mətnə əlavə etmək;
- mətndə işlədilmiş vulqar söz əgər iki hərfdən ibarətdirsə, bu zaman şəkilçili və şəkilçisiz variantlarda göstərilən formanı tətbiq etmək: sözün ilk hərfi + üç nöqtə və ya ilk hərflər + üç nöqtə + şəkilçi; şəkilçisi olmayan təkhecalı vulqar söz iki hərfdən ibarət deyilsə və ya çoxhecalıdırsa, göstərilən şəkildə vermək: sözün ilk hərfləri + üç nöqtə + sözün son hərfləri; şəkilçisi olan vulqar sözü isə aşağıdakı modelə uyğun vermək: sözün ilk hərfləri + üç nöqtə + şəkilçi və ya şəkilçilər;
- mətnin səs yazısında korlanmış, yaxud eşidilməyən hissəsini, yazıda qaralanmış, oxunmayan və ya buraxılmış – bərpası mümkün olmayan sözü yarım-mötərizə içərisində üç nöqtə (...) qoymaqla göstərmək;
- əzsaylı xalqların dilində verilən nümunələrin tələffüzünü transkripsiya işarəsi – böyük mötərizə [] içərisində, Azərbaycan dilinə tərcüməsini isə kursivlə vermək;
- söyləyici şərhini, əgər söz birləşməsi və ya bir cümlədən ibarətdirsə, söyləndiyi məqamda mötərizə içərisində vermək, daha sonra müvafiq durğu işarəsini işlətmək (ara sözlərin yazı qaydalarına əsasən);
- söyləyici şərhini – haşiyəsini, əgər bir neçə cümlədən ibarətdirsə, yeni abzasdan vermək;
- toplayıcı şərhini aid olduğu söz və ya cümlədən sonra yarım-mötərizə içərisində vermək, tire işarəsi qoyaraq toplayıcı sözünü qısaltılmış şəkildə yazmaq (...– top.), yaxud toplayıcının ad və soyadının baş hərfini vermək (... – X.K.);
- tərtibçinin səhifə sonunda verdiyi qeydləri kiçik şriftlə yazmaqla əsas mətndən seçmək;
- tərtibçinin iri həcmli qeydlərini kitabın sonunda nömrələyərək vermək;
- verilən şərh və qeydlərin əsas mətndən kənar olduğunu bildirmək üçün yazıda kürsivdən istifadə etmək;
- kodlaşdırmada böyük “S” hərfləri ilə söyləyicini, ondan sonrakı rəqəmlə həmin söyləyicinin ümumi söyləyicilər siyahısında neçənci olduğunu, böyük “T” hərfləri ilə toplayıcıyı, ondan sonrakı rəqəmlə həmin toplayıcının ümumi toplayıcılar siyahısında neçənci olduğunu, böyük “Ə” hərfləri ilə ədəbiyyatı, ondan sonrakı rəqəmlə həmin ədəbiyyatın ümumi ədəbiyyat siyahısında

neçənci olduğunu, kiçik “s” hərfi ilə səhifəni, ondan sonrakı rəqəmlə həmin ədəbiyyatın səhifəsini göstərmək və s.

Göründüyü kimi, göstərilən xüsusi işarə və qaydalar yalnız filoloqların deyil, həmçinin digər elm sahələrinin mütəxəssislərinin də ilk baxışdan anlaya biləcəyi elementlərdir. Akademik nəşrlərdə bu şərti (elmi) işarələrdən istifadə etməklə nöqsanları aradan qaldırmaq, oxucu üçün aydın və mükəmməl mətn hazırlamaq olar və bu zaman həmin düzəlişlər mütləq zamanı mətnin ilk forması ilə birgə görünər.

Tərtib zamanı mətnə fərqli yanaşmalar nəşrin keyfiyyətinə birbaşa təsir edir. Bu fərqlilik xalq dilinin ədəbi dil xüsusiyyətləri ilə verilməsinə, mətnlərdə akustik srukturun pozulmasına, regional tələffüz əlamətlərinin itməsinə, mətnlərin nöqsanlı sistemləşdirilməsinə, şərti işarələrdən düzgün istifadə edilməməsinə və digər qüsurlara yol açır, pərakəndəlik yaradır.

Toplanmış mətnləri kodlaşdırmaq, müxtəlif mənbələrdən götürülmüş mətnlərin ünvanını düzgün formada göstərmək, nağılların süjet göstəricilərini vermək, müəyyən məqamlarda fikrin dəqiq ifadəsi üçün şərti işarələrdən elmi şəkildə istifadə etmək akademik nəşrin keyfiyyətini yüksəldir.

ƏDƏBİYYAT

1. Atalar sözləri. Tərtib edən Yaqubqızı M. Bakı: Nurlan, 2013, 476 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə, II c. Tərtibçilər Orucov Ə., Abdullayev B., Rəhimzadə N. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 792 s.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası. XIII c. Şəki-Zaqatala folkloru. Tərtib edənlər Abbaslı İ., Əliyev O., Abdullayeva M. Bakı: Səda, 2005, 550 s.
4. Azərbaycan folkloru antologiyası. II c. İraq-türkman folkloru. Tərtib edən Paşayev Q. Azərbaycan Mətbuat və İnformasiya nazirliyi. Bakı: “Qızıl Şərq” icarə mətbəəsi, 1999, 468 s.
5. Bayatılar. Tərtib edən Məmmədova A. Bakı: Elm, 1977, 328 s.
6. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I c. . Tərtib edənlər Rüstəməzadə İ., Fərhadov Z. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 464 s.
7. Rüstəməzadə İ. Azərbaycan nağıllarının süjet göstəricisi. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 368 s.
8. Salman Mümtazın şəxsi fondundan folklor mətnləri. Transliterasiya və tərtib edənlər Xəlilov R., Xürrəmçızı A. Bakı: Nurlan, 2013, 92 s.
9. Şəki folklor örnəkləri. II kitab. Tərtib edən Süleymanova L. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 408 s.
10. Лихачов Д.С. Техника изданий текстов. М.-Л.: Наука, 1964, 102 с. // <http://www.lihachev.ru/lihachev/bibliografiya/nauka/literatura/3946/>